

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԷԿՉԻՍՏԵՆՑԻԱԼ ՃԱԿԱՏԱԳՐԻ ԽՐԱՄԱՏՆԵՐՈՒՄ

ԷՐԿԱՐԴ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Եվ վատ հունձքից հետո պետք է նորից սերմել:

Մենեկա Կրստե

Պատերազմ եղավ, և վախազդու կրկնություն եղավ մի անելանելիության: Կրկին հայտնվեցինք մեր էկզիստենցիալ ճակատագրի խրամատներում, և հայ զինվորը կյանքը հայրենիքի զոհասեղանին դրեց: Բայց պարտություն եղավ, և հոգուն խաղաղություն չբերող խաղաղություն հաստատվեց: Ու մենք հիմա ազգային արժանապատվության ավերակների մեջ մեր պարտության անձնավորված տիրոջն ենք փնտրում:

Բայց երբ «պատերա՞զմ, թե՞ խաղաղություն» երկընտրանքի լուծման որոշում կայացնելիս հերթական անգամ քնով կանցնենք «սթափության ժամը», և երբ հերթական անգամ ազգովի կհայտնվենք ազգային երազանքների ու ազգայնական բարքերի պատրանքաբանտում, ի՞նչ երաշխիք, որ «միակ ազգայինի» կամ «ազգի միակի» հավակնություններ ունեցող փրկչի մի ուրվական հերթական անգամ քաղաքական կերպարանավորում չի ստանա, և ուժերից վեր մի բեռ ուներին՝ Պետությունը չի հայտնվի մեր էկզիստենցիալ ճակատագրի իռացիոնալ խրամատներում՝ այդպես էլ չհասցնելով մեր ազգային երազանքները բանաձևել իբրև սառը հաշվարկների վրա կառուցված, ոչ միշտ «այստեղ ու հիմա» լուծվելիք քաղաքական բազմաբայլ խնդիր և, ինչն առավել կարևոր է, իբրև հոգեբանորեն ապրված **«կյանքի մշակույթ»**: Թերևս այնժամ մեր հաջողությունները, ձախողումներն ու պարտությունները կունենային նաև հավաքական տեր, ով հենց միայն գոյատևման խրամատներում ապրած կենսափորձի պարտադրանքով թույլ չէր տա, որ մեր հավակնությունների ու հնարավորությունների անհամաչափության, մեր էկզիստենցիալ ու քաղաքակրթական ճակատագրերի համատեղման ու հաշտեցման խնդիրները մեր փոխարեն ուրիշները լուծեն՝ ու դարձնեն արտաքին միջամտությունների առիթ ու պատրվակ՝ վտանգելով մեր ինքնիշխանությունը:

Ազգային ամբողջի ներքին-բովանդակային կառուցվածքի ձևավորման և նրա բաղադրամասերի միջև պատասխանատու կախվածության հարաբերությունների հաստատման, մարդկանց ինքնակազմակերպման և կյանքի առօրյա հոսքի մեջ ընդգրկման, մի խոսքով՝ ազ-

գային ինքնության նրբերանգներով և ժողովրդական պատումների ու պատկերացումների ոգով սոցիալական աշխարհի բեմականացման ազգային մշակույթը գործադիր մի համակարգ է, որի շրջանակներում ավանդույթների, ծեսերի ու սովորույթների, նորմերի, արգելանքների ու այլևայլ «սահմանապահ գործակալությունների» օժանդակությամբ ինամակալություն է հաստատում մարդկանց կյանքի ու գործունեության վրա: Մշակութային այդ պահպանողականությունը ազգային-հավաքական ինքնության և հավաքական գոյության անհրաժեշտ նախադրյալներից մեկն է, քանզի ժամանակի և տարածության մեջ ապահովում է մեր և մեր նախնիների կապն ու հաջորդականությունը: Եվ ուրեմն՝ կյանքի մշակույթի մեջ թաթախված լինելն ունի գոյաբանական նշանակություն, քանի որ մեր գոյությունն ու համակեցությունը հնարավոր են միայն նույն մշակույթից ժառանգվածների հետ նույնական լինելով: Այս իմաստով՝ ազգային կյանքի բեմականացման մշակույթը ժողովրդական պատկերացումների, ընկալումների ու կենսափորձի համատեքստում մարդկային համակեցության «խմբագրված» և ազգայնացված մի բեմագրություն է (սցենար), որի բովանդակության վերձանման և տեքստում եղածի յուրացման շնորհիվ ամեն հաջորդ սերունդներատվում է նախնիների կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման մշակութային համատեքստի մեջ՝ շարունակական դարձնելով ազգային ինքնությունը բնութագրող նրանց աշխարհընկալման, վարքի, բարքերի ու սովորույթների, ապրելակերպի ու կենցաղի տիպական առանձնահատկությունները: Մշակութային այդ համատեքստը մեր ով և ինչպիսին լինելու, մեր բնավորության ու խառնվածքի յուրատիպության, մեր անցյալի ու նաև ապագա ճակատագրի մասին դարերի ընթացքում գրված ու սրբագրված կյանքի բեմականացման մի պատում է, որի շրջանակներում ուրվագծվում և հասկանալի են դառնում ոչ միայն մեր ազգային, այլև սոցիալական ու քաղաքակրթական խառնվածքն ու ինքնության առանձնահատկությունները: Կարելի է ասել, որ կյանքի կազմակերպման մշակույթը մեր կենսագրության և մեր անցյալ ու ներկա ճակատագրի ծածկագիրն է¹: Եվ երբ մենք ուրիշներին աշխարհում մեր ներքին կյանքը կազմակերպելու և ապրելու մշակույթն ենք ջանադրաբար ներկայացնում՝ ակնկալելով, որ այդպիսի նրանք կունենան մեր ազգային կեցության առանձնահատկությունների գաղտնագերծված ծածկագիրն ու մեր ճակատագրի վեհությունն ու ողբերգությունը բացահայտող պատումների առարկայական բվանդակությունը, պետք է հիշենք նաև, որ այդ գաղտնագերծված ծածկագիրը տեղեկություններ է հաղորդում նաև մեր ներքին կյանքի այն կողմերի մասին, որոնք մենք հաճախ ինամքով թաքցնում ենք ուրիշներից:

Մի բան ակնհայտ է, որ ազգային կյանքի կազմակերպման մշա-

¹ Стé u Дeppидa Ж. Из Грамматологии. – Балтимор, 1976, LXXXVII, էջ, 158, Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. СПб., 1998, էջ 45:

կույթի տիրույթում կյանքի «այստեղ և հիմա» հոսքի մեջ ներառվելու և ապրելու որոշ հիմնարար սկզբունքներ նախապես կանխորոշված են, և որոշ առումով մեր ազգային ճակատագիրը, քաղաքակրթական փոխակերպումներին արձագանքելու ընկալունակությունը, կենսունակությունն ու ճկունությունը կյանքի մշակույթից ածանցյալ փոփոխականներ են: Մենք մեր անցյալը, մեր պատմությունն ու մեր ազգային կենսագրությունը ժառանգաբար ստանում ենք այդ մշակույթի թողած մի «կտակով», որտեղ որոշ պայմաններ ու հանգամանքներ հարկադրական բնույթ ունեն, և որոշ հեռանկարներ նախապես կանխորոշված են: Եվ ուրեմն՝ մենք չենք կարող մեր ինքնությանը նույնական չլինել, որովհետև մեր ազգային գոյությունը հնարավոր է միայն ինքներս մեզ նույնական լինելով, և միայն այդ կերպ կարող ենք օգտվել ճակատագրով մեզ պատկանող մշակույթի թողած «կտակի» ժառանգորդը լինելու օրինական իրավունքից:

Ազգային կեցության մակարդակում ինքներս մեզ նույնական լինելու գոյաբանական խորքերում ընկած են այնպիսի տրվածություններ, ինչպիսիք են մարդաբանական առանձնահատկությունները, ծագումնաբանական ընդհանրությունները, էթնոնիմը (էթնոսի ինքնանունը), լեզուն, պատմական հիշողությունը և այլն, որոնք կազմում են մեր ազգային ինքնության կենսաբանական ու մշակութային առանցքը և այդքանով էլ անփոխարինելի են: Այլ կերպ ասած՝ այդ մակարդակում ինքներս մեզ նույնական լինելու գոյաբանական որակները, այն ամենը, ինչը մեզ դարձնում է հավաքական ինքնություն, մեր էթնիկ պատկանելությունից ու մշակույթից ածանցյալ և ծնունդով ժառանգված ազգագրական ներունակություններ են, որոնք հնարավոր չէ ընդօրինակել ուրիշներից կամ փոխարինել մեկ այլով: Ներունակությունների ժառանգված և մշակույթից ածանցյալ լինելու հանգամանքներն արդեն իսկ հուշում են, որ ազգային ինքնությունը բաղկացած է **ներքին-ժամանակային-ուղղաձիգ** և **արտաքին-տարածական-հարթաձիգ** գոյաբանական ենթաշերտերից, որոնցից առաջինը բնութագրում է ժամանակի մեջ տեղափոխման ազատության ժողովրդական ընկալումների և ազգի **«մշակութային պահպանողականության»** հարաբերակցման, իսկ երկրորդը՝ տարածության մեջ տեղափոխման ազատության ժողովրդական ընկալումների և ազգի **«քաղաքակրթական ճկունություն»** հարաբերակցման համազգային ներունակությունը:

Գոյաբանական ներքին-ժամանակային-ուղղաձիգ շերտը մի կողմից ենթադրում է գենետիկ նույնություն (էթնիկ-արյունակցական պատկանելություն, ընդհանուր ծագումնաբանական ակունքներ և այլն), մյուս կողմից՝ մշակութային նույնություն (լեզու, պատմական հիշողություն, դավանանք և այլն): Դժվար չէ նկատել, որ գենետիկ մակարդակում մեր ինքնությունը ծնունդով տրված է, և այդ հարցում մենք անձնական ներդրում չունենք, մինչդեռ մշակույթի մակարդակում այն կարելի է

ձեռք բերել միայն սոցիալականացմամբ: Ընդ որում, ի տարբերություն կենսաբանական համակարգերի, մշակույթը մի կողմից սոցիալականացնում և առանձնացնում է այն ամենը, ինչը մեզ դարձնում է սոցիոմշակութային և քաղաքակրթական «ուրիշներից» տարբեր ու հեռավոր ինքնություն, մյուս կողմից սոցիալականացնում և առանձնացնում է այն ամենը, ինչը մեզ դարձնում է սոցիոմշակութային ու քաղաքակրթական «ուրիշներին» նույնական ու մերձավոր ինքնություն: Այլ կերպ ասած՝ մշակույթը մարդկանց բաժանում է երկու խմբի՝ մարդիկ, որոնք միավորված են ներքին համոզմունքով ու ինքնությամբ, և մարդիկ, որոնք տարբերվում են ներքին համոզմունքով ու ինքնությամբ: Ինչպես արդեն նշեցինք, կյանքի կազմակերպման մշակութային մեջ թաթախված լինելը մարդու գոյության միակ պայմանն է, մանավանդ որ գիտակցության տարածությունը մշակութային տիրույթում է, և մշակութային պատկանելությունը մեծապես կանխորոշում է մեր հնարավորությունների սահմանները նպաստելով կամ խոչընդոտելով մեր ինքնադրսևորմանն ու իրացմանը: Բայց գոյությունը արտաժամանակային չէ, և մենք ինքներս մեզ նույնական ենք ժամանակի մեջ ու աննկատ փոխվում և նորացվում ենք ժամանակի ընթացքում: Այսինքն՝ կյանքի մշակույթը բանտ չէ, նա հսկում է, բայց նաև որոշ դոսեր բաց է թողնում՝ իրենից «փախչելու» և կենսագործունեության նոր հորիզոններ ու նոր աշխարհներ բացահայտելու մեր ներքին մղումներին հագուրդ տալու համար: Եվ որովհետև մեր գիտակցության «խաղերի» միակ դաշտը մշակույթն է, դրա համար էլ երբեմն սեփական մշակութային դեմ «մարտնչելով», այն ժամանակի պահանջներին համապատասխան արդիականացնելով միայն կարելի է ընդլայնել գիտակցության տարածությունը և ազատագրվել այն բանի տիրապետումից, որը չի նպաստում մեր գոյաբանական ու էկզիստենցիալ զարգացմանն ու մեր անհատականության դրսևորմանը:

Եվ ուրեմն՝ մենք երբեմն պետք է հաղթահարենք կյանքի մշակութային դիմադրությունը, և մենք դա անում ենք այն ժամանակ, երբ այն սկսում է սահմանափակել մեր գիտակցության հորիզոնը: Էլ չասած, որ մեր գոյությունը ազգային-քաղաքակրթական համակեցության մեջ է ընթանում, և մենք պարտավոր ենք նաև մեր մշակութային սահմաններից դուրս ապրողների հետ լինել նույնական: Գոյաբանական իմաստով մշակութային նույնության պարզունակ ձևը նմանակումն ու ընդօրինակումն է, ինչի շնորհիվ ստեղծվում է տարբերությունների հաղթահարման, յուրային դառնալու, երբեմն (ամբոխի պարագայում) նաև ուրիշներին տիրելու տպավորություն², ինչը, սակայն, մեծ հաշվով ոչ թե սոցիալականացման արդյունք է, այլ կենսաբանական օրգանիզմներին գենետիկորեն ամրագրված՝ միջավայրին հարմարվելու բնական օժտվածություն: Եթե հաշվի առնենք նաև, որ սոցիալականացումն ընթա-

² См. u Москвичи С. Век толп. М., 1996, էջ 312-312:

նում է ինչպես մշակութային, այնպես էլ քաղաքակրթական մակարդակներում, ապա նմանակման կամ մեխանիկական ընդօրինակման միջոցով «ուրիշների» հետ նույնանալը կարող է նաև վտանգել մեր «բնագիր իսկությունը», այսինքն՝ ինքնությունն ու գոյությունը, թեև հարկ է նկատել, որ քաղաքակրթական միևնույն հիմունքների դեպքում անգամ ընդօրինակման և նմանակման միջոցով հնարավոր չէ հասնել ներքին-ժամանակային նույնության, քանի որ այդ մակարդակում մեր ինքնությունը, այնուամենայնիվ, մեր լեզուն է, էթնիկ պատկանելությունը, պատմական հիշողությունը, ճակատագրի համատեղ ապրումը³, մի խոսքով՝ այն կերպը, որը մեզ դարձնում է առանձնահատուկ: Բայց օտար աշխարհներն ու առօրեյականությունները, կյանքի կազմակերպման այլ բեմականացումները երբեմն ձգում են հենց այն պատճառով, որ մարդուն ազատում են սեփական մշակույթի կոշտ կապանքներից ու վերահսկողությունից և անցյալի փորձին ենթարկվելու անհարկի պարտադրանքներից: Ինչպես ասում են լավ է այնտեղ, որտեղ մենք չկանք, որովհետև այնտեղ, մասնավորապես, չեն գործում մեր մշակույթի և ավանդույթների վերահսկողական իրավասությունները:

Ինչ վերաբերում է մեր ինքնության ու գոյության արտաքին-տարածական-հարթաձիգ շերտին, որի մեջ մտնում է «այստեղ և հիմա» կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման ողջ մշակութային պաշարը, ի տարբերություն ներքին-ժամանակային-ուղղաձիգ շերտի, առավել դինամիկ ու մշտապես արդիականացվող համակարգ է: Այն բնորոշում է մեր ինքնության ոչ թե տրվածությունը, այլ առանձնահատկությունը, այն, թե կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման հարցերում մեր գոյությունը, նախ՝ ինչով և ինչպես է տարբերվում այլ ինքնություններից, և որքանով ենք ընկալունակ կյանքի կազմակերպման այլ մշակույթների հանդեպ, և երկրորդ՝ ինքներս մեր ներսում, նույն ինքնության շրջանակներում ինչով և ինչպես ենք տարբերվում միմյանցից և որքանով ենք ընկալունակ ազգային կյանքի կազմակերպման մյուսների տեսակետների հանդեպ: Սա նշանակում է, որ ազգային կեցության շրջանակներում ժամանակի մեջ ազգային կյանքի կազմակերպման «մշակութային պահպանողականությունը» և տարածության մեջ «քաղաքակրթական ճկունությունը» բնութագրող ինքնությունների միջև պարբերաբար կարող են տարբերվում մեր ու հակասություններ ծագել՝ ներկայանալով որպես էկզիստենցիալ ու քաղաքակրթական ճակատագրերը մարմնավորող Հայրենիքի ու Պետության կենսափիլիսոփայությունների երկրնտրանք: Խնդիրն այն է, որ ժամանակային առումով հայ ժողովրդի ունեցած Հայրենիքը և տարածական առումով ունեցած Պետությունը ծավալով ու բովանդակությամբ նույնական չեն, և մեր մշակութային ինքնությունը առավելապես սնվում է

³ Տե՛ս **Օրտո Բայեր**. Национальный вопрос и социал-демократия. В кн.: Нации и национализм. М., 2002, էջ 76-77:

ներքին-ժամանակային շերտերում պահպանված էկզիստենցիալ ճակատագրի ու կորուսյալ հայրենիքի հովվերգությունների ու պատումների գանձարանից, քան պետականության և պետական քաղաքականության մասին արտաքին-տարածական շերտերում պահված վավերագրական արխիվների հիշատակումներից, որտեղ նաև պետությունն ու իշխանությունը հաճախ այնքան էլ տարանջատված չեն, և պետության արժեքի ու կարևորության գիտակցումը մթագնում է Խորենացու «Ողբի»՝ ասես բոլոր ժամանակների իշխանություններին տրված որակումների ճակատագրական մշտականությունից: Այս նախատրամադրվածությունը կարող է նաև կանխակալ լինել, բայց այն մեկ անգամ ևս փաստում է, որ ազգի ներքին-ժամանակային շերտերում ձևավորված գենետիկ և մշակութային ինքնությունը՝ միևնույն ոգեղեն միջավայրում (հայրենիք) ծնունդով անդամագրվածներին ձուլված լինելն ու նրանց հետ նույն էկզիստենցիալ ճակատագիրն ու պատմական հիշողություն ունենալը, անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար պայման է տվյալ քաղաքակրթական տարածության մեջ (պետություն) ազգային կենսունակ համակեցություն կազմակերպելու և ներազգային համերաշխություն հաստատելու համար: Խնդիրն այն է, որ միևնույն ծագումնաբանությունն ու մշակույթն ունեցող մարդիկ թեև միևնույն ինքնության կրողներ են և այդ իմաստով՝ նույնություններ, բայց ազգի ինքնակազմակերպման, ազգային առաջնահերթությունների ու պատմական հեռանկարի հարցում կարող են ունենալ տարբեր, երբեմն նաև իրարամերժ տեսլականներ: Օրինակ՝ երկու հայ մարդ գենետիկ և մշակութային իմաստով ազգային միևնույն ինքնության կրողներ են, բայց կարող են նաև չունենալ նույնականացման եզրեր, քանի որ ծնունդով տրված նույնությունը, այն, որ մենք միևնույն էթնիկ պատկանելությունն ունենք և միևնույն հայրենիքը, որ աշխարհում մեր թիվն այսքան կամ այնքան է, ընդամենը վիճակագրական փաստ է, որից դեռևս չի բխում, թե մենք արդեն իսկ հոգևոր իմաստով համախմբված հավաքականություն ենք, իսկ քաղաքական իմաստով՝ համախմբված կամք: Էթնիկ պատկանելությունը ընդամենը նույնությունների ազգագրական հումք է, որից դեռ պետք է ազգային ինքնություն հունցել: Դժվարին մի խնդիր, որի գործնական լուծումը ամենօրյա կյանքում վերապահված է կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման արտաքին-տարածական-հարթաձիգ մշակույթին:

Հորիզոնական, այսինքն՝ «այստեղ և հիմա» կենսագործունեության հարթաձիգ տարածության մեջ ազգային կյանքի կազմակերպման և գործողությունների համակարգման արժեքային սանդղակում առաջնահերթություններ են հատկապես այն արժեքները, որոնք տվյալ պատմական հանգամանքներում բխում են ազգի համար կենսական նշանակություն ունեցող խնդիրների ու մարտահրավերների լուծման առանձնահատկություններից ու հրատապությունից: Մարտավարական իմաս-

տով այդպիսի դեր, մասնավորապես, կարող է կատարել ընդհանուր նպատակը, որը սահմանային իրավիճակներում ապրող հայ ժողովրդի պարագայում հաճախ ընկալվել է որպես արտաքին ուժերին դիմակայելու կամ հարմարվելու միջոցով գոյատևելու հարկադրական-կենսական առաջադրանք: Ռազմավարական առումով ազգային հավաքականության կազմակերպման և ազգային կյանքի բեմականացման գաղափարական ու քաղաքական նպատակի դեր կարող են կատարել միասնական ապագայի⁴ մասին համազգային տեսլականը և նրա իրագործման քաղաքական ծրագիրը: Մեր դեպքում, օրինակ, հայրենիքում և արտերկրում ապրող հայության երկու հատվածները թեև ունեն միասնական ծագումնաբանություն, միասնական լեզու և պատմական հիշողություն, այսինքն՝ կենսաբանական և մշակութային իմաստով միևնույն ինքնության կրողներ են, բայց ազգի էկզիստենցիալ և քաղաքակրթական ճակատագրերի հաշտեցման, ապագայի ընդհանրական մտադրությունների հայաստանակենտրոն տեսլական և համատեղ մասնակցության քաղաքական ծրագիր չունենալու դեպքում կլինեն ներքին-ժամանակային ինքնությունը կրող նույնություններ, բայց հորիզոնական մշակույթի տիրույթում կմնան խճանկարային մի հավաքականություն, որի բնույթին ներքնապես խորթ է մեկ միասնական արժեքային միջուկի շուրջ մարդկանց նույնականացման գործառույթը: Չմոռանանք նաև, որ նույնականությունը վիճակ է, որը ձևավորվում է որոշակի արժեքների և այդ արժեքները կրող մարդկանց նկատմամբ կողմնորոշումների արդյունքում, և որը մարդուն հնարավորություն է ընձեռում համերաշխ լինելու ինքն իր և ուրիշների հետ, ընդունելու և հասկանալու ուրիշներին և լինելու ընդունված ու հասկացված:

Այլ կերպ ասած՝ նույնականացումը ոչ միայն օբյեկտիվ գործոնների (գենետիկ և մշակութային ընդհարություն) հենքի վրա է ձևավորվում, այլև ենթադրում է որոշակի սուբյեկտիվ զգացողություններ, ինչպիսիք են, ասենք, պատկանելության զգացումը, յուրայինի և օտարի ընկալումը, ապագայի տեսլականը և այլն: Մեր պարագայում, օրինակ, միասնական ապագայի մասին քաղաքական նպատակ ձևակերպելու ցանկացած նախաձեռնություն բախվում է ազգի էկզիստենցիալ և քաղաքակրթական ճակատագրերի համատեղման գաղափարական ու հանրային տարբեր, հաճախ նաև իրարամերժ ընկալումների անհաղթահարելի պատնեշին՝ ականապատելով մեր պետականության ոգեղեն հիմքերը: Ինչ խոսք, ապագային միտված ռազմավարական նշանակության գաղափար-ծրագիր ունենալու և իրագործելու համար անհրաժեշտ է քաղաքականապես կազմակերպվելու միակամություն, բայց ճիշտ է նաև, որ **«ինչո՞ւ և ինչպիսի՞ն պետք է լինենք ապագայում»** տեսլականը ենթադրում է նաև **«ինչո՞ւ և ինչպիսի՞ն չպետք է լինենք ապագայում»** հիմնավոր բացառումների մի շարք, որը կարող ենք ստա-

⁴ St' u Oprega-и- Гассет X. Восстание масс. М., 2003, էջ 166:

նալ մեր ժողովրդի էկզիստենցիալ ճակատագրի աշխարհաքաղաքական պատճառների ու նաև «ինչո՞ւ և ինչպիսի՞ն ենք եղել անցյալում» և «ինչո՞ւ և ինչպիսի՞ն չպետք է լինեինք անցյալում» հարցերի էթնոմշակութային պատմության անդրադարձներում: Բանն այն է, որ միայն իր գոյաբանական խորքերը ներսուզվելու⁵ միջոցով մարդը կարող է վեր հանել պրեդիկատների այն հավաքածուն, ինչը նրան թույլ կտա իր գոյության էթնիկ հիմունքը, որը միևնույն էթնիկ պատկանելություն ունեցողներին ընդամենը նույնանալու հնարավորություն է ընձեռում, դարձնել անհատական-առանձնահատուկ հիմունք և այդ հենքի վրա նույնականանալ ազգային ամբողջի հետ: Ավելին, գոյաբանական խորքերը ներսուզվելու միջոցով միայն նա կարող է իր էթնիկ գոյությունը դարձնել էություն և ազգային ամբողջի հետ նույնականացումը դարձնել կեցության մեջ ինքնակառուցարկման եղանակ: Առավել ևս, որ էթե էթնիկ պատկանելությունը մարդուն տրված է ծնունդով և միակցում չի ենթադրում, ապա ազգային պատկանելություն ունենալու համար անհրաժեշտ է գոյաբանական խորքերում միակցվել անցյալի հետ, բացահայտել իր ով և որտեղից լինելն ու իր էկզիստենցիալ ճակատագրի դրամատիկ խորությունը: Նկատենք սակայն, որ «այստեղ և հիմա» ընթացող կյանքում միակցման շարժառիթներն առավելապես գործնական նպատակներ են հետապնդում: Այն, որ մեր հայ լինելը ծնունդով տրված է, և «ծնունդից կախվածության օրենքի» ուժով գոյությամբ նույնություններ ենք, դեռ չի նշանակում, որ կեցությամբ նույնականություններ ենք: Մենք ժամանակի մեջ ինքնություններ ենք, որոնք տարածության մեջ դեռ պետք է նույնականացվեն: Նման «խաղաղության վիճակի»⁶ հասնելու համար մենք պետք է ոչ միայն ճանաչենք և ընդունենք «մեր ուրիշներին» և նրանց սոցիոմշակութային կողմնորոշումները, այլև ճանաչված և ընդունված լինենք «մեր ուրիշների» կողմից: Բայց հաշվի առնելով աշխարհաքաղաքական հանգամանքների թելադրանքով հայ ժողովրդի նախընտրած՝ կյանքի կազմակերպման և ապակենտրոն գոյատևման «միկրոպետությունների» կենսափիլիսոփայության կենսունակությունը և դրանից ածանցյալ՝ հայ մարդու հոգեկերտվածքին բնորոշ «ազատ քաղաքացու» անհատապաշտական հակվածությունները՝ կարելի է ասել, որ գաղափարական առումով հայոց սոցիումում նույնականացման և փոխընդունվածության պրոբլեմն այսօր էլ խնդրահարույց է: Եթե ընդունում ենք, որ նույնականացման շարժառիթը սոցիալական կարգին հաղորդակցվելն ու դրա հուսալի ամբողջականության մաս դառնալն է, ապա հայ մարդու հոգեկերտվածքին բնորոշ ներքին ազատության և ապակենտրոնության ոգին, ինչպես նաև «միկրոպետությունների» կենսակերպին որոշ առումով հարկադրված հակվածությունը անուղակիորեն փաստում են, որ

⁵ Տե՛ս **Хекхаузен Х.** Мотивация и деятельность. СПб., М., 2003, էջ 550:

⁶ Տե՛ս **Рижер П.** Путь признания: три очерка. М., 2010, էջ 237:

պատմական առումով նույնականացման գաղափարական շարժառիթների շարքում նրան ավելի հասանելի ու հասկանալի է եղել ինքնավարության, քան ինքնիշխանության տեսլականը: Խնդիրն այն է, որ դարեր շարունակ պետականությունից զրկված հայ ժողովուրդը իր իսկ երկրում ապրելու և քիչ թե շատ կազմակերպված ազգային կյանք ունենալու համար հարկադրված ձևավորել է աշխարհագրական, երբեմն նաև սոցիոլոգիական ու գաղափարական առումներով ապակենտրոն «միկրոպետությունների» ներազգային կառույցներ, որոնք, իբրև վարչական, աշխարհագրական, ազգակցական, երբեմն նաև մասնագիտական հիմքի վրա բարձրացող ինքնավար համակարգեր, թեև ունեցել են լեզվի, դավանանքի, պատմական հիշողության մեկ ընդհանրական համատեքստ, այնուամենայնիվ դրսևորվել են բազում բարբառների, տեղական սովորույթների ու պատումների ձևով՝ իրենց բնորոշ գոյատևման գերիսնդիներով ու կենցաղային հոգսերով:

«Ժողովրդական պետության» (ժողովրդական էտատիզմ) սկզբունքներով կազմավորված միկրոպետությունների այդ համակարգը որոշ առումով կարելի է բնութագրել որպես սահմանային իրավիճակներում հանրային կյանքի բեմականացման հայկական ազգայնական ընկալումների մարմնավորման ուշագրավ կառույց, որն արտացոլում է օտարի իշխանության տակ ապրող ժողովրդի ինքնակազմակերպման, արդարության, օրենքի, իրավունքի, կարգ ու կանոնի մասին պատկերացումների առանձնահատկությունները: Դժվար չէ նկատել, որ հանրային կյանքի բեմականացման այդ «միկրոպետությունները» էթնիկ ազգայնականության հիմունքներով ձևավորված և ազգակցականության ինստիտուտի բարքերին հարմարեցված ինքնավար կառույցներ էին, որոնք «սովորույթի իրավունքով» սրբազործում էին ընտանեկան-ազգակցական կապերի հանրագումար հանդիսացող համայնքի ճակատագրի գերակայությունը մարդու անհատական ազատությունների ու ճակատագրի հանդեպ: Եվ ուրեմն, եթե հաշվի առնենք, որ հոգեկերտվածքը պատմականորեն ձևավորված հոգեբանական կայուն գծերի ամբողջություն է և «սովորույթի նստվածք», ապա որոշ չափով հասկանալի կդառնա, թե ինչու ինքնիշխանության այս տարիներին անգամ մեզանում ազգակցականությունն ու «սովորույթի իրավունքը» գրեթե սահմանադրական կարգի մաս դառնալու հավակնություններ են ցուցաբերում, և պետականությունը երբեմն ոչ այնքան ազգի ինքնակազմակերպման ու անվտանգության ապահովման քաղաքական կառույց է ընկալվում, որքան ազգային արժանապատվության խորհրդանիշ: Հասկանալի կդառնա նաև, թե ինչու են դեռևս պահպանվել անցյալի գոյատևման հոգսերից ածանցյալ մեր խառնվածքի այն գծերը, որոնք արտացոլում են դարեր շարունակ պետական հովանավորությունից զրկված և օտարի բարքերին հակադրվելով համակերպված մարդու հոգեվիճակի ու ներազգային կյանքի կազմակերպման կենսափիլիսոփա-

յության գործնապաշտական ու խորհրդապաշտական երկատվածության խորությունը՝ իրեն բնորոշ ենթատեքստերով ու այլաբանություններով, ինչպիսիք են, ասենք, ազգային արժանապատվության, ընտանիքի, աշխատանքի, արդարության, անձնական բարեկեցության, ազգակցականի, օտարի, թշնամու և ամենօրյա կյանքում կարևոր այլևայլ արժեքների մասին խիստ սուբյեկտիվ պատկերացումներն ու ընկալումները: Սրանք լիովին չգիտակցված կարծրատիպեր են, որոնք նաև բնութագրում են գոյատևման, ազգային արժանապատվության և անգամ ազգային ինքնության պահպանման խնդիրները հարկադրված անձնական մակարդակում լուծող հայ մարդու կենսափորձի առանձնահատկությունները: Այս տեսակետից՝ կարելի է ասել, որ ազգային կյանքի ներքին կազմակերպվածությունը, դինամիկ կայունությունը, բարոյական հուսալիությունը, արտաքին ու ներքին վտանգներն զգալու և կանխելու անձնական ընկալունակությունը որոշ առումով էկզիստենցիալ պատմության փորձություններով անցած հայ մարդուն բնորոշ նախատրամաբանական ներունակություններ են, որոնք ավելի շուտ ժողովրդի հավաքական բնագրի տարերային դրսևորումներ են, քան գաղափարախոսական կամ քաղաքական ինչ-ինչ ծրագրերի բաղկացուցիչներ:

Անդրադարձի արժանի մի ազգային կենսագրություն, որն ասես արտահայտում է մշտապես «կամ-կամ» իրավիճակների մեջ ապրած ժողովրդի ողջախոհության և կենսունակության դրամատիկ խորությունն ու ազգային կյանքի կառուցարկման կուսակցական գաղափարախոսությունների ու այս տարիներին բեմականացված պետական քաղաքականության պարզունակությունը: Նաև՝ անդրադարձի արժանի անելանելիությունների մի ողբերգական պատմություն և մի ճակատագիր, երբ անցյալ ու ներկա գաղափարաբանության մեջ և անգամ պետական քաղաքականության ասպարեզում Անկախության ու Պետականության փոխարեն մեր հերոսականության աղբյուր է հռչակվել Ազատության ու Հայրենիքի մի կենսափիլիսոփայություն, որը մեզ առաջնորդել և տակավին առաջնորդում է բազում «բարոյական հաղթանակների» և այլևայլ «պրագմատիկ արկածախնդրությունների» այդպես էլ հնարավորություն չտալով մեր քաղաքական գիտակցության մեջ արմատավորելու ծայրահեղություններ մերժող, ազատության մետաֆիզիկական գործնական նպատակներ հետապնդող հաշվարկների ծառայեցնող **«դիրքային պայքարի»** կենսափիլիսոփայությանը և մշակույթի միջին շերտերին ներքնապես բնորոշ այնպիսի արժեքներ, ինչպիսիք են դիվանագիտական ճկունությունը, քաղաքական պրագմատիզմը, դատողությունների սթափությունը, մարտավարական նահանջը, փոխզիջումը, երկխոսությունը, օրինականությունը, իրավունքը և այլն: Արդյունքում՝ աշխարհաքաղաքական բախումների կիզակետում հայտնված՝ անձի մակարդակում բանական-ռացիոնալ, բայց հավաքա-

կանության մեջ մտահայեցողական-իռացիոնալ հակումներ ունեցող, տպավորվող ու հուզական հայ ժողովրդի ազգային կյանքի բանահյուսական պատումներում, դյուցազներգերում և անգամ ազգի քաղաքական կազմակերպում ենթադրող գաղափարախոսություններում Ազատության ոգին գերազանցել է Անկախության ոգուն, Հայրենիքի ոգին՝ Պետության ոգուն, Անցյալի ոգին՝ Ներկայի ոգուն: Բանն այն է, որ իր երկրում ու երկրի շուրջ պարբերաբար կրկնվող աշխարհաքաղաքական, կրոնական ու էթնիկ «երկրաշարժերից» մաշված ու հուսահատ, հայրենիքը կորցնելու մշտական վտանգներից, հաճախ նաև քաղաքական հայրենիքի իրական կորուստներից ելնելով՝ հայ մարդը կա՛մ փորձել է հնարավորի սահմաններում ծննդավայր-հայրենիքը վերածել շատ թե քիչ ինքնավար «միկրոպետության», կա՛մ էլ այն «տեղափոխել» առավել անվտանգ ու ապահով հոգևոր ոլորտ՝ ստեղծելով իր ինքնությանը բնորոշ ու անձեռնմխելի «ներքին Հայրենիք»՝ համոզված, որ ներքին մի նվիրվածությամբ հայրենիքն իր ներսն առնելով, հոգու խորքերում մի ոգեղեն հայրենիք (լեզու, ազգային մշակույթ, դավանանք, պատմական հիշողություն) ունենալով՝ կարելի է նույնականանալ ազգային ամբողջի հետ և հայ մնալ նաև այլոց տիրապետության տակ կամ այլ երկրներում⁷, երբեմն էլ՝ սեփական իշխանությունների ջանքերով հիմնովին ապականված հարազատ երկրում:

Ինչ խոսք, «հզուր հայրենիքը» բնութագրող վերոնշյալ արժեքները էթնիկ ու ազգային պատկանելությունը փաստելու և ազգային հավաքականության հետ նույնականանալու հարցում առաջնահերթ նշանակություն ունեն: Հավելենք նաև, որ սահմանային իրավիճակներն ու գոյատևման խնդիրների մշտականությունը նպաստել ու նպաստում են հայ ժողովրդի էկզիստենցիալ անվտանգության արքետիպերի ակտիվացմանը, ինչի արդյունքում ակտիվանում են նաև նույնականացման գաղափարական ընկալումներն ու անցյալի փորձն ամբարող պատմական հիշողության հուզական ապրումները, որոնք ինքնաբերաբար ազդում են ներկա կենսադիրքորոշումների ու ապրումների վրա⁸: Եվ որովհետև անցյալի մասին հայ ժողովրդի պատմական հիշողությունը առավելապես կորուսյալ հայրենիքի, ինքնավարության համար մղված գոյամարտերի ու տարած բարոյական հաղթանակների մասին բանահյուսական պատումներ են՝ իրենց բնորոշ դյուրազգաց ու էպիկական հերոսներով և ինքնագոհողության գնով ներքին վեհացման հասնելու դրվագներով, ապա պետական ինքնիշխանության ոգին ակամա ստորադասվել է այսպես կոչված ներքին ազատության, ընդլզման, տարերքի ոգուն, ինչը բնավ էլ քաղաքական կազմակերպվածություն չի ենթադրում: Կարելի է ասել, որ հայ ժողովրդի կենսագործունեության

⁷ Տե՛ս **Էդվարդ Հարությունյան**, Անցումային հասարակությունը որպես տրանսֆորմացիոն գործունեության համակարգ, Եր., 2000, էջ 164-166:

⁸ Տե՛ս **Марсель Г.** Трагическая мудрость философии. Избранные работы. М., 1995, էջ 33:

աշխարհաքաղաքական պայմանների ընձեռած սահմանափակ հնարավորությունների և նրա կենսաբանական ու սոցիոմշակութային որակների ընձեռած ստեղծագործական հավակնությունների անհամապատասխանությունը և դրա արդյունքում ազգային գիտակցության խորհրդապաշտական ու գործնապաշտական երկատվածությունը քաղաքական մակարդակում հաղթահարելու անհաջողությունների ու ձախողումների ճանապարհին ի վերջո ձևավորել են քաղաքական հայրենիքը պարբերաբար ու երկար ժամանակով կորցրած և սոցիոմշակութային այլ իրողությունների մեջ գոյատևելու պարտադրված իրատես հայ անհատի մի տեսակ, որին բնորոշ է կյանքի կազմակերպման օտար մշակույթներին առերևույթ ընտելանալու և հարմարվելու մի անտրոպոսոցիոգեն օժտվածություն, որի շնորհիվ նա ամենուրեք կարողացել է «յուրային» ներկայանալ՝ պատրաստ ամեն մի կոնկրետ աշխարհաքաղաքական, կրոնական ու էթնիկ միջավայրին համապատասխան սոցիոմշակութային ու հոգեբանական ժամանակավոր «կերպարանափոխման»⁹: Էդվարդ Աթայանը այս երևույթն անվանում է «միջժողովրդային տարածքներում» ընթացող համասեռ կամ տարասեռ միտումների հետ փոխգործողությունների մեջ մտնելու, միջավայրի պայմաններին արագ հարմարվելու, երբեմն նաև օտար ժողովրդական ոգին որպես խթանիչ օգտագործելու՝ մեր տեսակին բնորոշ ժողովրդական հոգու ծպտյալ ներունակություն¹⁰:

«Տարածության մեջ արտագաղթելու»՝ այլ երկրներում ու վայրերում առանց բնության բարեկեցիկ կյանք կազմակերպելու, ցանկացած պարագայում ազգային ինքնության շարունակականությունը անձնական մակարդակում պահպանելու «ընդհատակյա» այդ կենսակերպը օտարության մեջ ապրող հայ անհատի այդ տեսակին դարձրել է բնությունը հակասական ու երկփեղկված, քանի որ նա ստիպված է եղել աշխարհին ներկայանալ «համաշխարհային քաղաքացու» կերպարով, որպես հատուցում՝ իրեն վերապահելով ազգի անունից հանդես գալու անսահմանափակ իրավունքներ: Այս առնչությամբ ինչպես՝ ս չի շեղել Հայկ Ասատրյանին, որը, թվարկելով հայ ժողովրդի ողբերգության պատճառները, ընդգծում էր նրա գիտակցության մեջ խորհրդապաշտականի և գործնապաշտականի դաժան երկատվածությունը. հայրենասեր է, բայց անձնապաշտ, կենսաբանական գործություն ունի, բայց ոչ կազմակերպական հակում, գոռոզ է, բայց հարմարվում է նվաստությանը, երազատես է, բայց ներկային գերի, ուժի պաշտամունք ունի, բայց ոչ հզորության կամք և դեռ այսքանի հետ «...անգամ համամարդկային գաղափարները որդեգրելիս, նա չի մոռանում ինքնաձին մի ներկ տալ նրանց՝ իր էությունը շրջապատին

⁹ Տե՛ս Էդվարդ Հարությունյան, Ազգային ինքնություն և կյանքի մշակույթ, Եր., 2004, էջ 91:

¹⁰ Տե՛ս Էդվարդ Աթայան, Հոգի և ազատություն, Եր., 2005, էջ 231:

խստորեն հակադրելու մտահոգությամբ»¹¹:

Մի մտահոգություն, որ տարածության մեջ արտագաղթելուց զատ՝ «իր էությունը շրջապատին խստորեն հակադրելու» և իր ազգային ինքնությունը պահպանելու դժվարին խնդիրը լուծելու ճանապարհին, անելանելիությունից, թե հոգևոր ինքնապաշտպանության մեկ այլ մղումից դրդված, մարդու հայ տեսակը հաճախ օգտվել և դեռ օգտվում է **«Ժամանակի մեջ արտագաղթելու»** իր վերջին անօտարելի հնարավորությունից փորձելով ապաստանել օտարների միջամտությունից այլևս ապահովագրված և ժամանակի հեռվից մաքրագործված անցալուր և հոգու խորին խորքերում երևակայել ու վերածնել ապահով, բարեկարգ ու հարազատ Կորուսյալ հայրենիքի հոգևոր մի աշխարհ և վիրտուալ ազգային միջավայր, որտեղ հնարավոր կլինի վերականգնել նախնիների հետ նույնականացման և ինքնության պահպանման երբեմնի բարենպաստ պայմանները: Հարկ է նկատել, որ ժամանակի ու տարածության մեջ հայ ժողովրդի արտագաղթը երբեմն սահմանազանցականի (տարածական հնարավորությունների ընդլայնում), երբեմն էլ անդրանցականի (ժամանակային անհնարիմությունների հաղթահարում) տպավորություն է թողնում, թեև գործնականում այն ընդամենը իրականության մի հերթական կեղծագործում է, երբ գոյության նպաստավոր ու անվտանգ պայմաններ ստեղծելու ժողովրդի քաղաքական կամքն ու վճռականությունը փոխակերպվում են ժամանակի ու տարածության մեջ զամվածությունը հաղթահարելու և հեռանալ-բացասելու եղանակով գոյության աննպաստ պայմանների մերժման կրավորական մի խռովքի¹²:

Անդրադառնալով Հայկ Ասատրյանի տված բնութագրին՝ նկատենք միայն, որ հայ ժողովրդի բնավորության ու խառնվածքի վերոնշյալ դրական ու բացասական որակումների զգալի մասը հենց ազգային կյանքի կազմակերպման մշակութից ածանցյալ հատկանիշներ են, որոնք մշակութային այլ համատեքստում կարող էին օգտագործվել որպես առողջ ազգագրական հումք՝ կենսունակ և մրցունակ ազգային հավաքականություն հունցելու համար: Բայց ունենք այն, ինչ ունենք: Մնում է ասել, որ եթե քաղաքական հայրենիք չունենալու պարագայում տարածության և ժամանակի մեջ արտագաղթը կարելի է դիտարկել որպես բացառիկ պայմաններում ֆիզիկական գոյության և հոգևոր հայրենիքի ինքնապաշտպանության մի հարկադրական քայլ, որից ծնված «Կռունկն» ու «Կորուսյալ հայրենիքը» համապատասխանաբար խորհրդանշում են տարածության ու ժամանակի մեջ մեր կարոտն ու ցավը, ապա քաղաքական հայրենիք ունենալու պարագայում մշակութային այդ «նստվածքը» դառնում է պետականության հավաքական ո-

¹¹ Հայկ Ասատրյան, Արթնացիր, հայ մարդ, Եր., 1998, էջ 73:

¹² St u Левинас Эмманюэль. Избранное. Тотальность и Бесконечное. М., СПб., 2000, էջ 78:

գու մասնատման, անհատական նախապատվություններին ենթակա և տեղայնական նրբերանգներով գունագարդված մի անպաշտպան կառույց, որը մրցակցային այս աշխարհում չի կարող դառնալ ազգային գաղափարախոսություն հենց այն պատճառով, որ ապաքաղաքական է, և դեռ հայրենիքի ճակատագրի մասին իր պատկերացումները ածանցում է իր անհատական ընկալումներից ու ըմբռնումներից, որոնք նաև միշտ չէ, որ համապատասխանում են իրականությանը և մշտապես հավելված են տեղայնական վարկածներով ու ճաշակով: Ավելին, այդ կենսափիլիսոփայությունը չի կարող դիմակայել ժամանակակից աշխարհում գնալով ուժգնացող քաղաքական ու սոցիոմշակութային ներխուժումներին, քանի որ հոգեբանական մակարդակում Հայրենիքի ընկալումը հաճախ այլակերպվում է «հայ մնալու» և այդկերպ աշխարհի ցանկացած մասում «մի կտոր Հայաստան» ունենալու մոլորության, իսկ գաղափարախոսական մակարդակում՝ սրբապատկերի, որի ծառայությունից երբեմն հաջողությամբ օգտվում են քաղաքական ուժերը, որոնք, այսպես ասած, մենաշնորհել են հայրենասիրությունը և շահարկելով կորուսյալ հայրենիքի հանդեպ ժողովրդի սերն ու նվիրումը՝ պատմական հայրենիքի պահանջատիրության հարցում քաղաքական սթափության ցանկացած կոչ ու զգուշացում ներկայացնում են որպես հայրենադավություն և, հաշվի չառնելով պահի աշխարհաքաղաքական հանգամանքների դասավորությունն ու պետության ներքին հնարավորությունները՝ իշխանությունը պահելու կամ իշխանության համար պայքարում հայրենիքի սրբազանեցված կոնստրուկտի պահանջատիրական գաղափարախոսությունը անհիմն ու անտեղի հակադրում են պետական քաղաքականությանը, պետության ուսերին բարդում ուժերին անհամապատասխան ինդիքներ՝ հետևանքների ողջ ծանրությունը թողնելով ժողովրդի և նրա ազնվականության դասը ներկայացնող Բանակի վրա: Տպավորությունն այնպիսին է, ասես նրանց համար պետության հանդեպ պարտավորություններ չենթադրող «ազգային քաղաքացու» սերն ու նվիրումը լիովին բավարար են, որպեսզի այնտեղ չապրեն «պետական քաղաքացու» պարտականություններով և դեռ վտանգեն նրա՝ առանց այն էլ ներքնապես կազմալուծված գոյությունը:

Վստահ չեմ, որ հայրենիքը քաղաքական ինչ-ինչ շահերի սպասարկման նպատակով հորինված գուտ գաղափարական կոնստրուկտ է, բայց մեր պարագայում, երբ տարածական առումով քաղաքական հայրենիքը չի ընդգրկում ազգային հայրենիքի ողջ ծավալը, երբ ժամանակային առումով մեր նույնականացումը առավելապես եղել է Հայրենիքի և ոչ թե Պետության հետ, երբ հոգևոր առումով հայրենիքը ներքնապես ընկալվել է որպես ամեն դիմավոր մեկին պատկանող ծննդավայր ու տուն, իսկ պետությունը՝ որպես անդեմ իշխանավորին պատկանող արտոնությունների և հարկադրանքի համակարգ, քաղաքական

ուժերն իրոք որ հայրենիքի հովվերգության ու բանահյուսական պատումների հոգևոր այդ շտեմարանից հաճախ լիուլի օգտվում և ըստ քաղաքական նպատակահարմարության հունցում են գաղափարական ինչ-ինչ կոնստրուկտներ և ազգային ինչ-ինչ կառուցապատկերներ, որոնք մարդկային ու տարածքային հերթական կորուստների դիմաց նույնքան հերթական «բարոյական հաղթանակներ» են խոստանում: Պարզվում է, որ բանահյուսական պատումների ու հովվերգությունների հյուսած այդ պատրանքաբանտից դուրս գալն այնքան էլ հեշտ գործ չէ, որովհետև առաջին հերթին գիտակցության մեջ ամեն տեսակ խեղճություններից ու անհնարինություններից ձերբազատվելու կոչեր անող ներկա իշխանությունները այնուամենայնիվ չկարողացան իրենց իսկ գիտակցության մեջ հաղթահարել Հայրենիքի ու Պետության արհեստածին երկրնտրանքը և համարձակություն չունեցան պետական քաղաքականության մեջ ազգայնական բարքերին հակառակ ընթանալ: Այլևայլ հանգամանքներից զատ՝ հնարավոր է նաև այն պատճառով, որ անցյալի մեջ մնացած մեր չիրականացված հնարավորությունների վիրտուալ խորությունը հասկանալու և դասեր քաղելու համար մենք այդպես էլ չուզեցինք քաղաքական սուբյեկտ դառնալ, և պատմության անդրադարձներում մեզ ավելի հաճախ հետաքրքրում է այն, թե **անցյալում ինչպիսին են եղել մեզ շրջապատող ուրիշները**, որ մեր ազգային ճակատագիրն այս կերպ դասավորվեց, քան այն, թե **մենք ինչպիսին չպետք է լինեինք անցյալում**, որպեսզի մեր ազգային ճակատագիրն այլ կերպ դասավորվեր:

Բայց ինչպես երևում է, անցյալից շատ ավելի քիչ անցած բան կա, քան մեզ թվում է, և մեր հարցադրումների տրամաբանությունը կարծես նույնն է մնացել: Թեև ո՞վ գիտի. . . , որովհետև երբեմն պատրանքներից ձերբազատվելու և իրական հողի վրա ապրելու համար ճակատագրի ծանր մի որոշումով.

«Մենք սանդուղքներից ընկնում ենք ներքև,

Որպեսզի մի քիչ խոնավ հող ուտենք»:

Գարսիա Լորկա

Բանալի բառեր – Հայրենիք, Պետություն, ինքնություն, էկզիստենցիալ ճակատագիր, կյանքի մշակույթ, ազգային պահպանողականություն, քաղաքակրթական ճկունություն

ЭДВАРД АРУТЮНЯН – *Государство в окопах экзистенциальной судьбы*. – В статье через призму национальной культуры организации и регламентации жизни как социального воплощения души народа в историческом контексте формирования нарративов Родины и Государства анализируется ряд нерешённых вопросов модернизации национальной идентичности, а также соотношения и примирения экзистенциальных и цивилизационных судеб армянского народа, которые в пограничных ситуациях порождают проблемы и вызовы, не соответствующие внутренним возможностям страны.

Ключевые слова: *Родина, Государство, идентичность, экзистенциальная судьба, культура жизни, национальный консерватизм, цивилизованная гибкость*

EDVARD HARUTYUNYAN – *The State is in the Trenches of Existential Destiny.* – Considering the national culture of organizing and regulating life as a social embodiment of the soul of the people, in the historical context of the formation of the narratives of the Motherland and the State, the author analyzes a number of unsolved problems of modernizing national identity, as well as the correlation and reconciliation of the existential and civilizational destinies of the Armenian people, which in borderline situations give rise to problems and challenges not corresponding to the internal capabilities of the country.

Key words: *Motherland, State, identity, existential fate, culture of life, national conservatism, civilized flexibility*